

ROZHOVORY O TATARKOVI

Tento blok otázok a odpovedí vznikol na popud spisovateľov Ivana Kadlečika a Ludvíka Vaculíka. S prvým som dlho telefonicky debatoval, čo by mohol o Tatarkovi napísať a keďže to, čo chcel napísať, už o Tatarkovi napísal a nič mu nenapadlo, dohodli sme sa, že mu pošlem zopár otázok a možno ho vyprovokujú k príspevku. Chvalabohu, stalo sa. Pánovi Vaculíkovi sa pozdávala idea otázok a navrhol mi, aby som poslal rovnaké otázky viacerým osobám. Z jeho odpovede je zrejmé, že som sa v jeho prípade s otázkami netrafil, no som rád, že nám nakoniec príspevok poslal. Niektorí z oslovených odpovedali na všetky odpovede (Hamada, Marenčin), iní na časť (Hrúz, Kadlečík, Kantůrková) a štyria (Kriseová, Marton, Petřík, Vaculík) poslali odpovede, ktoré nereagovali na jednotlivé otázky, ale ich reakcie sú nimi inšpirované. Ideálne by bolo stretnúť sa s takou skvelou zostavou okolo jedného stola a ja by som ich len počúval a zaznamenával ich rozhovor, no boli by sme ukrátení o spomienky a myšlienky, ktoré vznikli v tichej meditácii a zamyslení nad človekom, ktorý im bol blízky - Dominikom Tatarkom.

Samuel Abrahám

Jedno sú spisovateľove slová a dielo, interpretácie a literárna kritika, fotografie a bibliografie, no čosi celkom odlišné je jeho osobnosť, jeho prítomnosť. To prvé ostáva na papieri, to druhé sa po spisovateľovej smrti zachová len v pamäti tých, ktorí boli v jeho blízkosti. Vy ste Domina Tatarku poznali osobne, boli ste mu blízki a on vám tiež. Jeho literárna práca bola vo vašom vzťahu k Tatarkovi asi druhoradá. Ako by ste chceli, aby Tatarku vnímali a hlavne ako by ste nechceli, aby ho vnímali ľudia, ktorí ho nepoznali?

Hrúz: Nebol by som rád, keby po ňom ostalo len bronzové poprsie, o ktoré majú záujem iba holuby; bohužiaľ k tomu už zo pätnásť rokov spejeme. Dobré by bolo, keby ostal inšpiratívnym typom intelektuála, ktorý pri všetkej neústupčivosti dokáže korigovať svoje omyly.

Kantůrková: U málokterého spisovateľa lze oddeliť jeho osobu od jeho diela, skrytý je každý ve svém díle obsažen, u Dominika Tatarky to nelze vůbec. Dominik je to, co právě píše, a co Dominik píše, to je o něm. Je to patrně nejpůsobivější rys jeho tvorby, tato naprostá odkrytost a až dětská upřímnost a nefalšovanost zpovědi. Takto otevřeně psát, aniž by vyvolal pocit odporu nebo směšnosti, si může dovoliť jen osobnost velká a originální, a otevřenost se jako estetické pravidlo promítá jen tomu autorovi, který se jí nepředvádí, který prostě ze svého založení nemůže psát jinak. Nepsat ze sebe, nestal by se spisovatelem. V Dominikově otevřenosti není kalkul, jen upřímnost božího člověka.

Tatarka odkryl všechny i přírodně lidské,

i vzdělanostní a kulturní zdroje, kterými disponoval, svou potřebu sdílené lásky a neomezované svobody, a zahrnul čtenáře do svého originálního světa člověka laskavosti a milostnosti, občanskosti a přirozenosti, kultivovanosti a svědomí veřejně odpovědného, takového ovšem čtenáře, který byl s to s jeho světem souznít. Kterého Dominikův svět očaroval lidskostí, fantazijností, vytříbeností jazyka, bezpečím ukotvením v krajině, či v matčině nebo milenině náručí, postižením lidských i jiných tajemství.

Tím odpovídám na vaši první a třetí otázku: asi neexistuje vnější vůle, jak ovlivnit vnímání Tatarky. To ovlivňuje jen Dominik sám. A kdo je podobně naladěný, kdo je otevřen jeho podivuhodnému světu člověka a spisovatele, propojujícího tradiční a moderní, přírodní a kulturní, eros a lásku s přátelstvím, ten ochotně tento svět vstřebává a bude mu za jeho poznání vděčen. Kdo cítí a myslí jinak, nikdo druhý mu Dominika nepřiblíží. A naopak, jeho originalitu, sugestivitu psaní, onen fakt, že je zcela obsažen ve svých textech, nepřechová je ani v nich nic o sobě nezapírá, by těžko mohl svým vlastním dílem jako Dominikův portrét vyjádřit někdo jiný. Stále to bude vyprávění o Dominikovi, nikoli Dominik sám. Film? Divadelní hra? Proč rovnou – a kongeniálně – nezfilmovat například Proutěná křesla?

Hamada: V mojom vzťahu k Tatarkovi nebola jeho literárna práca druhoradá. Človek Tatarka je vo svojich dielach stále prítomný. Sú totiž autori, ktorí nás ako ľudia nezaujímajú, ale sú aj takí, ktorých život nás mimoriadne zaujíma, chceme ich poznať. Tatarka patrí k tým druhým. Poznal som ho osobne a rád som sa s ním stretal. Bol to dialogický typ, potreboval sa rozprávať, niekedy sa mi zdalo, že na mnoho vecí prichádzal práve v rozhovore.

Nemal vopred pripravené myšlienky – názory, a preto nikdy nikoho nepoučoval. Myšlienky sa u neho rodili v rozhovore, potreboval druhých, aby mohol byť samým sebou. Čas strávený s ním nebol premrhaným časom. Sám túto bytostnú potrebu iného, iných vyjadroval slovami „smäd po človeku“. Ešte skôr, než som sa zoznámil s dialogickou filozofiou, filozofiou dialógu (M. Buber, E. Levinas a ďalší) nachádzal som ju v praktickej podobe u D. Tatarku.

Nedávno som si pri čítaní eseje francúzskeho mysliteľa Edgara Morina „Láska, poézia, múdrosť“ všimol zaujímavú definíciu človeka, podľa ktorej človek nie je len *homo sapiens*, teda bytosť rozvážna a múdra, ale aj *homo demens*, teda bytosť podliehajúca vášňam, zlosti, kriku, extatickým stavom, nevládnuteľnej neumiernenosti, to jest *hybris*. Morin napokon dospel k záveru, že treba s plným vedomím prijať antropologický údel *homo sapiens – demens*, to znamená prijať napätie dialógu, v ktorom sa láska – poézia a múdrosť – racionalita – ustavične dopĺňajú a zároveň popierajú.

V Tatarkovi nachádzam priam stelesnené toto napätie, pričom jeho život a jeho dielo možno najhlbšie vidieť práve v tomto napätí. Tatarkov život a jeho dielo sa odohrávali v dramatickom zápase človeka intelektuálneho a človeka vášnivého, extatického, nerozumového. Na vyjadrenie tohto napätia často používal dva pojmy – senzibilita a intelekt. To najlepšie, čo napísal, bolo vždy spojením senzibility a intelektu. Neraz ho však extatickosť viedla k niečomu, čomu chýbal kritický intelekt a múdrosť. Nechcem nikomu dávať recept, ako by mal (nemal) vnímať Tatarku. Hovorím len, ako ho vnímam ja.

Marenčin: Dominik Tatarka sa mi natrvalo zafixoval v pamäti ako človek hovoriaci – *homo narrator* – s bohatou škálou verbálneho prejavu: v mojich spomienkach hovorí, rozpráva, prihovára sa, prehovára, presviedča, medituje, pateticky káže, nostalgicky spomína, nahlas premýšľa, sníva, utešuje, povzbudzuje, povznáša, nadchýna, evokuje... atď.

Prvé a spravidla aj jediné, čo sa mi pri spomienke na Dominika Tatarku vybaví, sú naše rozhovory v intímnom zákutí jeho vilky pod Slavínom, ktorá ako by nás bola chránila pred nečasom sedemdesiatych a osemdesiatych rokov. Sedávali sme v jeho malej pracovni, on na jednej, ja na druhej strane balkónových dverí a okna, za ktorým sa črtala silueta bratislavského hradu, pred nami šálka kávy alebo poháre a vrchovaté popol-

níky – a zhovárali sme sa...

Dodnes počujem jeho hlas, ako rozpráva ponorený do kresla s vyvrátenou hlavou, zahľadený cez kotúče cigaretového dymu kdesi do neurčita... Často aj potme, do noci, sme takto sedávali, ani čo by sme sa oddávali onomu „psychickému automatizmu“, ktorý sme poznali cez surrealizmus a psychoanalýzu. Boli to spravidla striedavé, akosi utajenou logikou zretazené monológy, v ktorých sme si pripomínali či navzájom dokazovali alebo vysvetľovali svoje názory a stanoviská. Ale boli aj dlhé pauzy, chvíle spoločného mlčania, z ktorých najmä tie posledné mi utkveli v pamäti, keď som sa onoho jarného večera odoberal domov, a on sa za mnou načiahol – „ostaň ešte, budeme spolu mlčať, s tebou sa mi tak dobre mlčí...“

Je príznačné, že bez ohľadu na to, čo bolo bezprostredným podnetom k rozhovoru, skončili sme takmer vždy pri umení a umelcoch, no nie lamentáciami na súčasnú mizériu, ale skôr plánni a víziami, čo by sa malo, čo by sa dalo a čo raz bude treba... V podstate sme tie debaty, alebo povedzme radšej toto hútanie, nikdy nezavřšili a neuzavřeli – ostávalo vždy otvorené, takže sme sa k nemu mohli kedykoľvek vrátiť a pokračovať. Dnes mám dojem, že toto bola základná forma, základný tón jeho komunikácie i jeho tvorivého myslenia. Ďuro Špitzer i ja, čo sme sa s ním v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch najčastejšie stretávali, niekedy aj dvakrát, trikrát týždenne, sme si na tento druh rozhovorov a najmä na jeho svojský spôsob rozprávania zvykli, že na rozdiel od mnohých iných, sme ho považovali za znamenitého rozprávača; pre nás rozhodne bol, no mám dojem, že jeho spôsob rozprávania s rozvetvenými súvetiami, početnými digresiami a poznámkami „pod čiarou“ – nehovoriac o jeho „štylistickom a sujetovom pátose“ – bol prinajmenšom vzdialený bežnej predstave o rozprávačovi románových príbehov. V tomto zmysle mnohí asi dajú za pravdu Valérovi Mikulovi, keď tvrdí, že „čítať Tatarku-prozaika nie je veľmi pútavým podujatím“, a že príčinou toho je jeho „patetické ponímanie života ako diela ducha a ponímanie človeka ako každodenného tvoriteľa, ktorý vnucuje zmysel prítomnému dňaniu...“

Takmer dvadsať rokov sme sa takto pravidelne stretávali, pomáhajúc jeden druhému prežívať fažobu tých rokov. Medzitým sme každý niečo písali. Aj on písal, no ako vždy, aj teraz to pokladal iba za koncepty či náčrty, skrátka „také písacky“, aké nedával nikdy nikomu čítať a hádzal ich do veľkého koša na bielizeň, ktorý mu ležal pri no-

hách. Až neskôr som sa od neho dozvedel, že jedného dňa toto všetko zabalil do kufra a predal svojmu priateľovi Jánovi Mlynárikovi vraj za nejakých dvadsaťtisíc korún... To ďalšie je už všeobecne známe: Ján Mlynárik sa vysťahoval aj s kufrom do Nemecka, tam jeho obsah roztriedil a zoradil do zväzkov, zredigoval a zabezpečil ich vydanie. V jednom takto vydanom zväzku som objavil aj svoje meno, aj meno Ďura Špitзера. Až oveľa neskôr som si uvedomil, že všetky tri zväzky, vydané postupne pod názvami Písačky, Sám proti noci a Listy do večnosti vznikli vlastne v čase našich stretávok, takže naše rozhovory stáli takpovediac pri ich kolíske a dokonca možno aj prispeli k formovaniu ich umeleckého tvaru, tým že sa premietli do ich rozprávačského štýlu. Možno, ktovie? V každom prípade tieto tri zväzky nadväzujú po vyše dvadsaťročnom vybočení na pretrhnutú niť „rozhovorov bez konca“ a podľa mňa znamenajú vrchol Tatkovej tvorby.

Áno, takto som vnímal Dominika Tatarku – aby som odpovedal na danú otázku, a takto by som chcel, aby ho vnímali aj druhí: ako priateľa a druha, s ktorým možno viesť nekonečné rozhovory, ale prípadne aj spoločne mlčať, no vždy s pocitom vzájomnej dôvery, ako básnika a intelektuála, ktorý chcel každého pochopiť a byť každým pochopený a predsa prežil dvadsať rokov normalizácie ako vydedenec, utešujúci sa víziou obce božej a ľudského bratstva.

Tatarka fascinoval v šesťdesiatych rokoch celú generáciu mladých intelektuálov, v osemdesiatych rokoch to boli opäť mladí, ktorí sa s ním chceli rozprávať – a on, samozrejme s nimi tiež. Fascinoval mnoho žien... No fascinoval aj ľudí, ktorí ho nikdy nečítali, aj okamih v jeho prítomnosti považovali za životný zážitok. Čím to bolo – jeho dikciou, zjavom, prenikavým pohľadom? Bol to mýtus, čaro „zakázaného ovocia“? Pokúste sa popísať to nevyssloviteľné o Tatarkovi.

Marenčin: Myslím, že Tatarka vždy fascinoval, priťahoval, vzbudzoval záujem – svojím zjavom, rečou, správaním, eleganciou, svojimi postojmi a prejavmi a prirodzene svojou tvorbou a rastúcou spisovateľskou popularitou. Pravda, tým všetkým vzbudzoval akiste aj žiarlivosť a závisť, ako to už na Slovensku býva, a pri svojej politickej angažovanosti zrejme aj nevraživosť a zlobu, ktoré sa dlhé

roky radšej držali pod pokrievkou a ticho bublali, tváriac sa akoby nič... Aj to patrí k nášmu folklóru.

Mal tú mieru nonkonformizmu, ktorá stačila na to, aby na seba upozornil bez toho, aby provokoval ostatných alebo sa spomedzi nich vyčleňoval. Chodil vždy pekne oblečený, upravený, čo si doniesol – ako som sa neskôr dozvedel – z rodného domu, kde prežil detstvo ako polosirota, keďže jeho otec padol na začiatku vojny, ako jediný „chlap v dome“, zahrnutý starostlivosťou a láskou svojej matky a štyroch sestier. Tie ho zhýčkali – hovorilo sa neraz na jeho adresu. Nebol „frajerom“ mestského typu, skôr pekným dedinským mládencom, ibaže v mestskom oblečení a s mestským správaním: bol vždy slušný, zdvorilý, k ženám pozorný, ohľaduplný – mal som dojem, že oveľa milší a láskavejší ako iní muži.

Ako spisovateľ upútal už svojím debutom pozornosť celého vtedajšieho „umeleckého sveta“, najmä svojich opozične naladených nadrealistických rovesníkov, medzi ktorými si našiel veľa celoživotných priateľov. Bolo to začiatkom vojny a slovenského štátu. Vtedy už mal za sebou štúdiá v Prahe a v Paríži, čo mu dodávalo sebavedomie a akýsi svetácky „šmrnc“.

Ja som sa s ním zoznámil krátko pred koncom vojny, keď prišiel do Košíc rovno z hôr, kde prežil Povstanie ako partizán. Vedel som o ňom iba to, že je spisovateľ a on o mne nevedel nič. Zato hneď od prvej chvíle sme sa spriatelili a ostali sme priateľmi takmer štyridsať rokov.

Mám dojem, že svojou vlúdnosťou a otvorenosťou nabádal ľudí k zblíženiu, no pri nadväzovaní priateľských vzťahov bol zdržanlivý a povedal by som, náročný: predpokladom priateľstva bola preňho nielen rovnaká otvorenosť a vzájomné sympatie, ale aj citová náklonnosť a názorová, aj charakterová príbuznosť. Aj preto mal veľa kamarátov, ale pomerne málo a postupne čoraz menej priateľov. Dnes mám pocit, ako by bol v každom videl alebo chcel vidieť „úda obce božej“, okolo ktorej sa vtedy sústreďovali jeho myšlienky. O to ťažšie potom znášal sklamanie, rozchody či roztržky, na ktoré boli tie roky zvlášť bohaté, a myslím, že každá na ňom zanechala nejakú jazvu.

Niektorí českí spisovatelia sa naňho pamätali ešte z čias jeho pražských študentských rokov. Jan Drda a Karel Konrád rozprávali celé legendy o jeho „jánošíkovských“ vystúpeniach na rôznych protifašistických demonštráciách a mítingoch. Už vtedy bol známy ako komunista: bol hlboko presvedčeným, ako sa dnes hovorí, veriacim komunistom, a zrejme preto sa dostával čoraz

častejšie do sporov so straníckou nomenklatúrou – raz pre „buržoázny nacionalizmus“, inokedy pre „pracovitý oportunizmus“ či revizionizmus a postupne pre všetko, čím sa Strana rozchádzala s jeho predstavami. Aj tým sa vyčleňoval z masy pasívnych a poslušných straníkov, vyvolávajúc na jednej strane sympatie, na druhej strane čoraz ostrejšiu kritiku, čo ho nakoniec priviedlo k dobrovoľnému odchodu zo Strany – no keďže zo Strany sa dobrovoľne neodchádzala, skončilo sa to vylúčením, so všetkými následkami, ktoré sa potom za ním vliekli až do jeho smrti.

Paralelne s jeho rastúcimi trampotami, rástla však i jeho aktivita v disidentskom hnutí, a spolu s ňou aj jeho popularita a sebavedomie: stal sa takpovediac disidentskou „hviezdou“ európskeho formátu, chodili za ním zahraniční novinári a spisovatelia, on zase na disidentské stretnutia do Prahy – inam nemohol –, kde sa zblížil s celou českou disidentskou elitou... Tak sa o ňom vytvoril obraz statočného, politicky prenasledovaného spisovateľa, trpiaceho a pritom nebezpečného odporcu režimu, s ktorým sa neradno stýkať, čo zvyšovalo nielen jeho spisovateľskú prestíž, ale aj atraktivnosť, najmä pre ženy... Vrcholom jeho uznania bol jeho pohreb na Ondrejskom cintoríne, na ktorom sa po dozore ŠtB zišla celá československá disidentská, intelektuálna a politická elita od Alexandra Dubčeka a Václava Havla až po ministrov poslednej prednormalizačnej vlády, tajných biskupov a kardinálov...

Myslím, že toto všetko sa postupne vrstvilo a vytvorilo okolo Tatarku ešte za jeho života čosi ako mýtus alebo čaro zakázaného ovocia a som presvedčený, že toto všetko treba vedieť a mať na pamäti, ak máme správne posúdiť jeho miesto v slovenskej kultúre a v duchovnom živote slovenskej spoločnosti v posledných desaťročiach minulého storočia.

Hamada: Tatarka mal na rozdiel od väčšiny svojich rovesníkov veľké porozumenie pre našu generáciu. Preto sme sa k nemu hlásili. Napokon aj jeho tvorivé úsilie nám bolo veľmi blízke. Pre nás teda nepredstavoval ani mýtus, ani čaro zakázaného ovocia. Bol jedným z nás, iste skúsenejším a pod., ale predsa jedným z nás. Nie náhodou sme spolu s ním zakladali skupinový časopis *Romboid*, ktorý síce vznikol, ale nebol vôbec skupinový, a preto sme tam s Tatarkom neboli. Jednoducho ukradli nám ho tí spomedzi nás, čo z neho urobili štátny oficiálny časopis.

Hrúz: Azda najväčšmi fascinoval pri debata, keď zhládával slová kdesi vo výšinách... Pripomínalo to tvorbu „na mieste“ z čias V+W, ale aj dôkaz, že každá výpoveď je záväzná. To nevysloviteľné by dokázali vysloviť len ženy.

Kantúrková: Mě – jako mladou autorku – v šedesátých letech ohromila Proutěná křesla. Nikoli jako popis dějinného okamžiku, ale jako originálně pojatý milostný román. V pozdějších textech byl Dominik v milostných líčeních otevřenější, v Proutěných křeslech se pohybuje na hraně mezi milostností víc tušenou než přímo popisovanou, avšak milostností onou tušeností spíš zvýrazněnou než zakrývanou. Dominik má ve všem dusy dar provokovat obrazivost. A až když Petr Kabeš v roce 1983 pořádal sborník k Dominikovým sedmdesátinám, popsala jsem Proutěná křesla v úplnosti, tedy i jejich společenský akcent. Dominika jsem do té doby osobně neznala, prvně jsem se s ním setkala na oslavě Havlových narozenin. Tam jsem po několika minutách rozhovoru – Tatarka mou esej zcela přijal – pochopila, že Slzička není románová postava, ale že je to Dominik sám. Setkat se s absolutním prolutím postavy z románu s jeho autorem byl pro mě šok, a to i přestože vědomí subjektivity románu není pro nás nic neznámého, je to denní literární chleba.

V onom prolutí hrdiny a autora tkvěla asi fascinace Dominikem: nejen v textech, ale ani v chování nic nepředstíral, byl, jak byl. Přírodní člověk s hlubinným vědomím ukotvenosti do světa, ke svým předkům, do přírody, do lidského společenství. Byl to pastýř z hor, usebraný do svých představ a myšlení, do vysoké kultury, získané vzděláním a nezkažené přírodností a přirozeností. Musel se dotýkat lidí rukama, musel je fyzicky cítit hmatem, aby je poznal, aby si je přiblížil. Fyzické bylo pro něj stejně tak hodnotné jako duchovní, neodděloval je. Vyvolával tím v druhých lidech trochu zmatek. Nikdy nezapomenu na ten dotek, sjel po předloktí jemnými prsty jako by to bylo hedvábí, a současně žhnul pohledem, který vycházel zhloubí a snažil se do hloubi dohlédnout. V kontaktu s Dominikem nevznikala mezera.

Byl legenda, to jistě, ale jsou různé legendy. Tatarka byl přírodní živel prosycený vysokou kulturou, a jakoby nejen kulturou civilizace naší. Promluvil, dotkl se, podíval se, a bylo zřetelné, že vás vnímá, a vnímá vás tak, jak se nedokážete vnímat ani vy sám. Až k jakési podstatě, pro niž má smysl právě jen on. A to vše jemně, přejemně, aniž

by se vnucoval nebo zneklidňoval nebo urážel. Pamatuji si mou vůli poddat se tomu zkoumavému doteku a pohledu. Energie, která ho obklopovala, byla jistěže pouze pozitivní, ale ona byla i radostná, byla dětsky nevinná, Dominik byl nevinný i v popisu scén, které hrubí lidé nazývají pornografií. A byl zranitelný. Vydával se na pospas, na milost a nemilost okolí. Neměl zadní vrátka, neměl kam unikat, dával se na dlaně. Působil bezbranně, a tkvěla v něm úžasná síla. Přicházel jakoby z jiných světů, právě z oněch mýtických, které jsme zapomněli, anebo možná opravdu z rozhraní civilizací. Jakoby nesl vzácnou paměť lidí a lidstva.

Byl už velice nemocný, když jsem ho osobně poznala, a přece zářil úžasnou přitažlivostí. Znáte to: vejdete do místnosti, a nikdo vás nezaujme. A vejdete jindy, a najednou víte, že právě s tamtím člověkem toužíte mluvit. Tak působil Dominko tenkrát u Havlových. Při stycích s lidmi od mnohých leccos získáváme, a děje se to po částech, po kouscích. Dominik – aspoň tak jsem to cítila – zazářil při každém setkání jako svazek všech paprsků, kterými disponoval. Bylo to vždy jakési celistvé ozáření, které dovolilo představit si i jej celého, neděleného, úplného. Sotva na něj i teď pomyslím, cítím ten dar, to světlo, tu hřejivou laskavost, ono pozorné vnímání, které ze sebe vyzařoval.

Eda Kriseová

Dominikova literární práce byla a je s ním stejnořadá. Byl krásný tělem i duchem a jeho knihy jsou také takové. To se o ledackom a ledackterých knihách říct nedá. Zkrátka, pro mne je to největší slovenský spisovatel, ale na to ať si lidé přijdou sami. Bez ohledu na dobu, na autorovu minulost, se velká literatura nedá poznat každému a odkrývá se sama a ve své vlastní době. Naštěstí.

Každý autentický člověk lidi fascinuje, buďto si ho zamilují, nebo znenávidí. Tatarka vyzařoval mocnou energii, teplou a hřejivou. Byl radostný, soucitný, smutný a nepřemýšlel o tom. Žil a konal. Nikdy jsem ho nenačapala, že by měl na něco hotový názor, předsudek, zvyk, výmluvu, všechno jako by viděl poprvé. Jenom, když přišel do společnosti tzv. spisovatelů kvartálníků: (scházeli jsme se čtyřikrát do roka, my co jsme byli zakázáni), vždycky opakoval: já jsem tak šťastný v téhle obci boží. Byl to zkrátka svobodný člověk a nesl svou svobodu se všemi přednostmi i nepříjemnými následky. Mluvíte o tom, co je nevysslovitelné o Tatarkovi. Byl tak citlivý, že se ani

nic vyslovovat nemuselo. Stačilo se podívat. Takhle vnímavý je z lidí, které znám, ještě Petr Kabeš. Magii osobnosti opravdu nelze nijak přivolat, i když v dlle zůstává. Vždycky jsme se s Dominikem navzájem přistihovali a přesvědčovali se o tom, že v próze toho druhého je magično a že psaní je bílá magie. Byl velký mág a když vám přiznal magično, mysterium, bylo to velké vyznamenání.

O Dominikově životě, jeho politických postojích, dokonce ani o jeho dřívějších knihách toho moc nevím, a také nejsem literární kritik. Nezajímají mne ani nálepky „démon pátosu“ či jeho eklektizmus. Pro mne je nejpodstatnější jak stárl a jak umíral. Znal jsem ho vlastně už starého. Pozoruji kolem sebe, že obvykle odchází dřív duch, starý člověk je čím dál sobečtější, rigidnější, uzavírá se do svých malých zvyků a bývá negativní, nic se mu nelíbí atd. Duch vyhasíná, tělo trvá jako by nadbytečně ještě třeba léta. Takový člověk pak možná odchází horší, než přišel. Dominik byl pořád otevřenější, lepší. Tělo už bylo jako kostra a špatně fungovalo, ale duch, snad se živil zbytky těla, hořel pořád jasnějším plamenem. Kostra jako by byla nějaký rošť, jímž duch prohořoval. Takhle také umíral herec Josef Kemr, vzácný přítel mých rodičů a ještě jiní lidé, které nikdo nezná. Je jich žalostně málo, protože takový konec musí člověk připravovat velmi namáhavě po celý život. A tak jsem vděčna, že jsme se v tomhle světě s Dominikem potkali, že jsme spolu mluvili a mlčeli. naši společní kamarádi, kterým se také dostalo té výsady, budou vědět o čem mluvím. Těm ostatním ať to zprostředkuje Tatarkovo dílo.

Samozrejme, že slová, spomienky, nemôžu človeku prinavrátiť mágiu prítomnosti človeka, ktorý mal v sebe čosi, čo mnohých mesmerizovalo a priťahovalo. Možno geniálny film, možno divadelná hra alebo literárne dielo by vedeli prinavrátiť Tatarku tak, ako to cítite vy. Možno sa mýlim a možno Tatarka je a má byť to, čo napísal a pre budúce generácie je všetko o ňom a z neho v jeho knihách...

Hamada: Za životný zážitok byť čo len na okamih v jeho prítomnosti pokladali predovšetkým niektoré ženy. Fascinoval ich tým, ako ich zbožšťoval, ako ich vedel pozdvihnúť z každodennej všednosti na piedestál telesnej i duchovnej krásy a robil to s obrovskou presvedčivosťou. Takže nebolo možné nepodľahnúť mu a neuveriť.

Lenže Tatarka vedel svojím prejavom fascinovať aj kritických a skeptických ľudí. Bol som svedkom takejto priam masovej fascinácie, keď sme v 1969 prišli na míting proti okupácii do plzeňskej Škodovky, kde sme v obrovskej hale nazývanej Peklo hovorili k obrovskému auditóriu. Bolo nás vyše dvadsať českých spisovateľov a my dvaja Slováci. Tam som zažil hovoriť Tatarku ako človeka nadaného vášňou a intelektom. Začal ťažko, zadŕhavo až nás napokon všetkých strhol a očaril. V niektorých chvíľach sa jeho extáza dostávala do mystickej polohy. Neraz som si i pri čítaní Tatarku pomyslel na veľkých španielskych mystikov baroka, u ktorých sa láska premieňala až na duchovný eros, pričom si zachovávala svoju pozemskú erotickosť. Veď Miguel de Unamuno hlboko a navždy poznačil mladého Tatarku.

Áno, Tatarka je celý vo svojom diele. Treba ho však čítať.

Marenčin: Som toho názoru, že osobnosť autora a jeho dielo sú dve nerozlučné zložky jedného celku, ktoré sa navzájom dopĺňajú a vysvetľujú, a preto by sa nemali jedna od druhej oddeľovať a jedna bez druhej posudzovať: dielo nepovažujem za neutrálny artefakt, ani autora za neutrálneho tvorcu umenia. Viem, že takéto názory nie sú dnes v móde, možno ani nikdy neboli, ale ja ich uznávam, a Dominik Tatarka ich v podstate tiež akceptoval, našťastie s výhradami, bez ktorých by to bolo bývalo nudné. Takto sme mali vždy nejaký podnet sa k tejto téme vrátiť a pokračovať v debate.

V takomto zmysle som chápal aj spätosť jeho osoby a diela, takže jeho tvorba nemohla pre mňa byť druhoradá už aj preto, lebo skrz ňu bol tým a takým, akého som si ho vážil a mal rád, bez ohľadu na to, že jednu knižku som hodnotil vyššie ako druhú a niektorú som aj odmietal.

Keď niekedy v sedemdesiatych rokoch chystali vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ vydanie jeho vybraných spisov, určil si ma ako editora, zdôrazňujúc, že nechce „vybrané“, ale „zobrané“ spisy a trval na to, že sám určí poradie jednotlivých zväzkov, nie podľa chronologického poriadku, ale podľa dôležitosti a významu, aké im pripisuje. Bolo jasné, že nechce byť dodatočne zmúdreňým rektorom, ani cenzorom svojich omylov, ale ani ich nechce zakrývať. Hlásil sa ku každej stránke, ku každému riadku svojho diela. To neznamená, že by bol každú kritiku odmietal, každý kritický hlas bol preňho podnetom k diskusii a k úvahám, ale „vylepšovať“ hotové dielo podľa pokynov niekoho sa mu bridilo.

Nepodkladal sa, nenadbiehal ani čitateľovi, ani

kritikovi, ani politickej autorite, ani nekoledoval o ich priazeň, a to ani vtedy, keď ho niektorí považovali za režimového spisovateľa či dokonca za „hlásnu trúbu“ vládnucej moci. Povedal by som, že mu nešlo ani tak o literárny úspech, ako skôr o kontakt s čitateľom, ktorého si chcel nakloniť, získať si jeho priateľský záujem; chcel a aj vedel prežívať šťastie i utrpenie druhých a spolu s nimi aj to, čomu sa vtedy hovorilo „budovateľské nadšenie“. Bol antipódom skeptického pragmatika a zrejme preto sa ho nedotkla „citová korózia“, ktorej podľahlo toľko jeho súčasníkov.

Keď prišlo sklamanie, ktoré niektorí pokladali za vytriezvenie – prezident Havel dokonca za „prozreň“ – ohradil sa, že predsa to nebol ošial, ani ožratý nebol, ani slepý... Párkrát sme sa o tom zhovárali, no nikdy nepovedal, čo to teda bolo; nemal rád veľké slová, preto namiesto aby spomínal svedomie, srdce alebo cit, povedal jednoducho – „nuž tak, vyšiel som na psí tridsiatok“.

Hrúz: Neradno priveľmi hľadať prieniky medzi životom a dielom, Dominikov príbeh je však ako stvorený na takýto pokus.

Dominik Tatarka sa nám stráca, myslím dnešnej kultúre, mladej generácii – je to dané tristnou edičnou činnosťou alebo dobou, ktorej Tatarka už nemá čo povedať?

Kadlečík: Akoby už tu a teraz Tatarka ani nemal čo hľadať. Nepatrí sem to cudzie teleso. A je to pre neho česť.

Kantůrková: Nedovedu odhadnúť, zda má či nemá Dominik Tatarka dnešnej dobe čo říci. A zdá se mi i zbytečné o tom spekulovať. Tatarka je tak veľký autor, že si svou dobu, existuje-li něco takového, a zejména své čtenáře najde sám. Je ovšem třeba vydávat jeho dílo a psát o něm.

Hrúz: Strácať sa na čas môže, taký je už zákon „ob“. Ak ho dnes vnímame „tatkovsky“, príde generácia vnukov, ktorá ho prijme nielen starootcovsky, ale aj „tatarovsky“.

Hamada: Niet azda autora, ktorý by bol vždy rovnako prítomný vo vedomí čitateľov, vo vedomí kultúrneho spoločenstva. Sú však diela, ktoré majú len historickú hodnotu, sú však aj diela, ktoré majú absolútnu hodnotu, to znamená, že majú vždy čo povedať. Domnievam sa, že časť Tatkovho diela,

jeho V úzkosti hľadania, Rozhovory bez konca či Prútené kreslá majú absolútnu hodnotu. Aj niektoré jeho eseje budú mať čo povedať dovedty, kým bude trvať literatúra. Či sa Tatarka dnešnej mladšej generácii stráca, to neviem povedať. A keby aj, jedno je isté, že sa nestratí. O tom nerozhoduje zlá edičná práca, i keď dobrá edičná činnosť by poznaniu Tatarckého diela pomohla.

Marenčin: Stráca sa nám Tatarka? Vytráca sa z našej kultúry? Má nám ešte čo povedať? Žiaľ, stráca sa, vytráca sa z našej kultúry, aj keď by nám mal čo povedať. Len či by ho mal kto počúvať? Mám pocit, že práve v tom je naša bieda, v tej letargii a nezaujime, ktoré sa zrejme nijakou osvetovou prácou, nijakými stimulmi, ani zázračnými pákami trhového hospodárstva vyliečiť nedajú.

Raz, keď sme spolu hŕtali o nejakom podobnom, neriešiteľnom probléme, povedal asi toto: Najhoršie na tom je, že sa z tvorcu, stvoriteľa stal konzument, namiesto aby tvoril, už len tróvi, prijíma hotové veci, vyberá si čo lepšie, ale keď na to príde, uspokojí sa aj s horším a čaká, čo mu zase dá či už pánboh alebo vláda a ďalej ochutnáva, ovoniava a napokon si na to všetko zvykne, zmieri sa s tým a dokonca si to začne pochvaľovať. Vyburcovať ho, zasiať mu do mysle semienko nespokojnosti, nesúhlasu, revolty, prebudí ho z letargie, vzkriesí jeho umŕtvenú či driemajúcu tvorivosť, to je to hlavné. A to je asi úloha umelca.

Tak sa nám z disidenta znovu stala maturitná otázka, nenápadne, samozrejme, asi tak ako automaticky tí fešáci vo FZ v decembri 1989 zvolili Havla za prezidenta – ani jeden sa nezdržal... Tak ako sme si ešte „nestačili“ preskúmať našu minulosť, aj Tatarckove trápenie zostáva nepoznané, nikomu sa skúmať nechce, pretože by naša spoločnosť musela zrkadlo nastaviť aj sebe. Takže lepšie bard ako výčitka. Myslíte, že je šanca ešte Tatarku spoznať, je o to vôbec záujem?

Kadlečík: Tatarckov život nám protirečí. Aj dielo. Lebo je to autor transcendentný a kontinuálny. A my príliš dnešní budeme napríklad k jeho textom potrebovať slovník, lebo jazyk chudobnie a hrubne, keď sa stratí idea, etika a estetika a myslenie. Namiesto ideálov – idoly stupídnych spevákov, bavičov, rosníčiek, politikov. Tu sa už konzumuje aj smrť a umieranie, lebo človek je tovar, nie živá by-

tosť. Namiesto priateľstva, hovoru a obcovania sú medzi nami vzťahy účelové, spotrebné, pragmatické. Koho už len zaujíma pri-pité táranie o nehe, vzdore, láske, bolesti, o smrti a mŕtvych predkoch? Každá pandémia sa pomíne. Teda aj vírus, ktorý napadá imunitný systém prázdnych a ustrašených duší. Prázdne duše priťahuje nízke, banálne, nevkus: aj v literatúre. Každá epidémia je sériovo kolektívna, masová, teda napadnutý organizmus nie je slobodný, individuálny, nezávislý. Má horúčku, ktorá je studená. Lenže Tatarka je osobný, horúci a slobodný, ako organ, preto sa nám vyhýba.

Kantúrková: Šance vytvárajú ľudia, šance se nerodí samy ze sebe. Tatarckův život a dílo jsou obrazem uplynulé doby. Ale nezáležala bych poznání Tatarcku na zrcadlo, které si musí nastavit společnost, neodpovídá to Tatarckově umělecké velikosti a jeho postavení v literatuře. Literatura přesahuje obraz doby, z níž pochází, jinak by nemělo význam se k ní vracet. A Tatarckův význam a jeho poznání nejsou takto společensky užitelné.

Je to dokonce obráceně. Poznát Tatarku jistě znamená poznát jeho dobu, ale nemyslím si, že ta je v jeho díle to nejdůležitější. Ocitla se tam mimoděk, psát Dominik dnes, psal by jako tenkrát, jenom v jiných kulisách. Malost dnešních poměrů, a možná pouze jiná atmosféra, jiný duch doby, asi nedokáží Tatarku přijmout, ale nepsala bych to jako výčitku, a už vůbec bych pochybovala, že by se výčitkou mohl stát on. To je pro Tatarku a jeho význam přílišné omezení, být společenskou výčitkou, on sám se tak nikdy necítil a taky ho to nepostihuje či líp: postihuje to naše vnímání jedné jeho a nepřilíš podstatné části. Jistě to zatím vypadá, že Dominik Tatarka čeká na své objevení a širší přijetí. Literární objev je ve veřejném životě hodnota tak utajená a překvapivá, že ji těžko časově předvídat. Nepřichází ale mimoděčné, někdo jí musí na svět pomáhat. V tom vidím i úžasný význam projektu vašeho časopisu. A pokud narážíte na formální přijetí Tatarckova díla jako maturitní otázky, to jistě by mohlo jeho skutečné poznání a přijetí oddálit. Dílo samo ale nelze jakoukoli vnější manipulací umrtvit, ani zakazováním, ani formálním velebením. Dávám vám ale zapravdu, že i dnešní doba se vztahem k Tatarckovi sama poznává.

Hamada: I v tejto otázke pociťujem akúsi skepsu o Tatarckovi a o nás. Neviem určiť, ktorej skepsy je v nej viac, neviem, či sa viac pochybuje o Tatarckovom diele vo vzťahu k súčasnosti, alebo

o nás čitateľoch, že nemáme o toto dielo a o jeho autora patričný záujem. Myslím si, že sa o Tatarkovi popísalo veľa a že sa určite nájdú aj takí, čo sa pokúsia o monografické spracovanie. Bolo by však naozaj treba urobiť kritické vydanie Tatarkovho diela, a to nebude veru taká ľahká práca.

Hrúz: Vážne si myslím, že nasledujúce pokolenie ho objaví. Ani nie tak v románových fikciách, ako skôr v Písačkách a Navrávačkách, a dozaista aj v utopistickej vízii o solidárnom ľudskom spoločenstve.

Ludvík Vaculík

Vážení pane Abraháme!

Když se na mne obracíte s takovými otázkami, je to, jako kdybyste chtěl dojit krávu, která nemá mléko. Je to výzva k vymyšlení něčeho, co nevím.

S Dominikem jsem se sešel až za „normalizace“, a to dvakrát v Bratislavě, v souvislosti s Písačkami, dvakrát někde v terénu, už nevím kde, když jsme měli tzv. kvartál, to je čtvrtletní setkání přátel okolo Obsahu. Dominik tam přicházel rád, a jeho přátelé ho ještě raději vždy přivázeli, bylo to skoro až obřadné, jako když si Slované všude s sebou vlekli své „dědky“. Ti jeho přátelé byli velice spoří. Měl jich víc tu v Praze. Při těch setkáních on skoro nic nemluvil a bylo znát, že se těší z účasti na něčem, co ho zajímá. Pozoruhodnou roli měl při natáčení videofilmu *At' žije Fronda*, kdy bez role hrál skoro jednu z nejmalebnějších: jako šlechtic a jako vzbuřenec po boku Havla a Pecky. Byl jako chlapec, který je velice rád, že ho nějakí chlapi vzali do party.

Jako autora jsem ho poznal v Démonu souhlasu, četl jsem i Farskou republiku a jiné, ty menší knížky. Ale v životě jsem přečetl dvakrát jen moc málo knih, dokonce ani žádnou svou jsem podruhé nečetl. Démon souhlasu se tu podával z ruky do ruky málem jako ilegální literatura. Farská republika se mi nelíbila, ale on se k ní ani nijak silně nehlásil: žádná hanba to ovšem není.

Během styku s námi poznal jsem, že je to člověk, který přerostl svůj národní rozměr a státní příslušnost. To jsem vyjádřil v článku *První nový Čechoslovák*. Teď vyšly Navrávačky, z nichž se čtenář dozví i to, že jsem stál v pozadí a skrze paní Štolbovou působil k tomu, aby se Dominik vyjádřil i k jiným věcem, než k nimž se rád hlásil: totiž ke svým vztahům a stykům s oficiálními spisovateli a politiky. On od toho jaksí uhýbal, ale já si na rozdíl od lidí, kteří si možná budou myslet, že se styděl, myslím něco jiného: nechtěl teď, kdy on je jinde

než oni, na ně nijak ani žalovat, ani plivat, chtěl jim zachovat jakousi slušnost a loyaltitu. To je elegance Dominikova.

Já sám si cením jeho slovenštiny, a to právě v souvislosti s vývojem a stavem češtiny, velice usmrnulým ve srovnání se slovenštinou.

(Když byla založena Seifertova cena, dostal jsem od přátel ze zahraničí zprávu, že jsem navržen, a zda souhlasím. Odpověděl jsem, že jistě ano, ale jako prvního navrhuji Tatarku. Právě jako manifestaci jednoty a přátelství, jako projev úcty a také – s ohledem na jeho věk. To se pak stalo.)

Cítil jsem s Dominikem i užší kmenovou, karpatskou příslušnost, a to jsem měl možnost projevít v dokumentu *Valašský snář*.

Nelíbí se mi, když se nad nějakým autorem stavějí dodatečné pomníčky: ty Wolkrovy Prostějovy a Jiráskovy Hronovy... Je to jistě dobré k tomu, aby se podněcoval zájem zvláště mladších a mladších lidí. Tatarka má být vydáván, především.

U nás já vidím hlavní chybu v tom, že slovenština mizí z kulturního obzoru. A Tatarka bude čím dál méně srozumitelný. Vždyť já se divím i tomu, jak jste nechali zapadnout Michala Miloslava Hodžu.

Život Dominika Tatarku je plejáda výčítiek voči nemu, ale aj voči niekoľkým generáciám jeho súpútnikov. Vyčítali mu jeho opojenie komunizmom na konci štridsiatych a na začiatku päťdesiatych rokov, ale i to, že bol medzi prvými, ktorí rebelovali proti stalinizmu u nás. Napokon iritoval mnohých pre svoje postoje a nezlomnosť počas normalizácie, teda v období, keď sa oslobodil a „bol oslobodený“ od konvencií, hľadania kompromisov a autocenzúry. Ako vnímate tieto výčitky?

Marenčin: Možno povedať, že Dominik Tatarka žije dnes v povedomí kultúrnej verejnosti ani nie tak svojím dielom ako skôr vďaka svojim kritikom a odporcom, ktorí ho v „slobodných pomeroch“ zahrňujú výčítkami, ktoré zrejme celé desaťročia v sebe dusili. Vyčítajú mu, každý podľa svojho politického gusta, jedni opojenie komunizmom, druhé rebelovanie proti stalinizmu, čo považujú za obracanie kabáta, tretích irituje jeho nezlomnosť počas normalizácie... atď. – čím mobilizujú jeho stúpenčov k polemikám a diskusiám.

Nemožno tieto výčitky bagatelizovať, no oveľa

väčšou chybou by podľa mňa bolo zaoberať sa nimi len ako umeleckými alebo kultúrne etickými problémami či dokonca ako morálnymi pokleskami spisovateľa Dominika Tatarku, a posudzovať ich kultúrno-politický kontext len ako historické pozadie a dekoráciu.

Keďže samotné fakty, ktoré sú predmetom týchto výčítok, sú všeobecne známe, múdrejšie bude skúmať ich pôvod, charakter a motiváciu, čo nám môže veľa prezradiť nielen o ich pisateľoch, ale aj o duchovnom stave spoločnosti. Múdrejšie teda bude skúmať, koho a čím vlastne iritoval Tatarka, komu a prečo liezol alebo dodnes lezie na nervy, koho a čím vlastne poburuje... a podobne. Ináč sa môže stať, že ostane v predstavách budúcich generácií buď ako nešťastník, ktorý sa stal nezaslúžene hromozvodom najrozmanitejších útokov – alebo ako kontroverzná osobnosť mnohých tvárí, ktorou sa nehodno vážne zaoberať.

Predovšetkým by sme sa však mali zamyslieť nad samotným Tatarkom, nad jeho životnými osudmi a vývinovými premenami jeho filozofických, umeleckých a politických názorov, vychádzajúc z litery a ducha jeho diela.

Hamada: Všetky uvedené skutočnosti naozaj existujú a nemožno sa im vyhnúť. Nie sú to však len akési výčitky. Už som spomenul, že Tatarka bol veľmi výrazne človekom extatickým napriek tomu, že disponoval silným kritickým intelektom. To sa prejavilo najmä vtedy, keď podľahol komunistickej utópii, keď vyhlasoval, že Lajčiakova *Súdržka moja zem* má vyššiu hodnotu ako Sartre a Camus. Kritický intelekt sa však prihlásil veľmi skoro a viedol ho postupne k úplnému popretiu tejto škodlivej utópie.

Hrúz: Výčitky boli namieste, sám som ťažko chápal tie saltá. Azda by som býval zmierlivejší, keby sme v škole boli čítali prvé vydanie *Farskej republiky*. Bolševik však potreboval na výučbu prijateľnejšiu verziu a predovšetkým marxistický doslov. Ivanovi Kusému sa podarilo tejto straníckej úlohe vyhnúť, a tak musel konštatovať Fr. Oktavec „ideologickú nedôslednosť, nedostatočný zmysel pre typizáciu a samoučelnú erotiku (fyziologickú, »hygienickú« lásku)“. Do druhého vydania teda Domino vyčiarkol súlože zo s. 55 a 95 a prepísal záver. Keby som bol ako študent vedel, čo škrtal a nielen iba fakt, že škrtal, bol by som mu odpustil oveľa skôr. Na sklonku života nám však niekdajšie zlyhanie bohato vynahradil...

Ešte k normalizácii, keď bol Tatarka izolovaný a obklopený konformizmom. Nie je náhodou jeho odmietnutie prispôbiť sa, podľahnúť Husákovmu režimu príliš veľká výčitka do radov jeho súpútnikov, a teda aj jedno z vysvetlení prečo „ostáva zabudnutý“?

Hrúz: Obieha veľa historiek, ako ho Mináč až naturalisticky zvädzal do „rodného“ košára: vyťahoval z vrecák (päťstovky a tisícokorunáčky ešte neboli) bankovky, prikazoval frajerke:

„Ukáž mu...!“ Sám som sa čudoval, že Tatarka dokázal odolať paľbe z ťažkých kusov. Nebolo totiž priveľa disidentov, o ktorých kajúcný návrat by režim toľko stál. Taká odolnosť a neústupnosť hrozne kole oči – nečudo, že odporcov režimu postihol rovnaký osud ako kedysi československých legionárov. Ľudia neradi vidia – hoci aj neúmyselný či nevedomý – pranier.

Hamada: Nesúhlasím s tým, že Tatarka ostáva zabudnutý z dôvodov, ktoré sú uvedené v otázke.

Dvaja Tatarkovia? Vnímam obrovskú priepasť v štýle, jazyku, v myslení pred rokom 1968 a v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Samozrejme, život v nesmierne inšpiratívnych šesťdesiatych a depresívnych dvoch dekádach po roku 1969 poznačil každého. Vidíte tiež rozdiel v diele a myslení Dominika Tatarku medzi týmito dvoma obdobiami?

Hrúz: V diele áno, v myslení nie. Staroba zvyčajne prinavráti aj najväčších experimentátorov do prostých vôd. Dominikova celoživotná posadnutosť komúnou však nepoľavila. So škripaním zubov, ale predsa, prijal násilné komunizovanie, na staré kolená veril už len v božiu obec, teda opäť v komúnu, ibaže takú, do ktorej sa vstupuje dobrovoľne a z ktorej aj bez ujmy možno vystúpiť. Akurát niekdajší „triedny inštinkt“ sa zmenil na pud karpatského pastiera...

Marenčin: Netrúfal by som si tak jednoznačne hovoriť o dvoch Tatarkoch a tobôž nie o obrovskej priepasti medzi nimi, no ak by som akceptoval túto myšlienku, videl by som deliacu čiaru kdesi inde: nie medzi dvoma obdobiami, ale medzi dvoma líniami jeho diela – jednu by vyznačovali diela V úzkosti hľadania. Rozhovory bez konca, V ne-

čase, Písačky, Navrávačky, Listy do večnosti (a sem by som zaradil aj Démona súhlasu a všetky texty, týkajúce sa kultúry a Obce božej) – a druhou (žiaľ, aj druhoradou) líniou je podľa mňa všetko ostatné. Jedna i druhá línia majú podľa mňa svoju osobitosť a vývinovú logiku a dali by sa aj veľmi presne definovať, čo však prenechávam iným.

Hamada: Nehovoril by som o dvoch Tatarkoch, ale, ak dobre rozumiem tom, čo sa hovorí v otázke, predsa len rovnako vidím rozdiely v myslení a písaní Tatarku šesťdesiatych rokov a v myslení a písaní Tatarku v dvoch normalizačných desaťročiach. Tatarka šesťdesiatych rokov publikoval svoje vrcholné diela, na ktorých nepoznať ani stopu ideologickej deformácie. V tom je vo svojej generácii ojedinelý.

V spomenutom dvadsaťročí Tatarka rezignoval na tvorbu literárnych diel (románov, noviel a pod.) a písal akýsi denník, ktorý obsahuje v sebe fragmenty možných diel, ale najmä rozmýšľanie a glosovanie svojho individuálneho života. Písal texty pre seba a nijako do tohto písania nezasahoval. Nemal na mysli vytvorenie literárneho diela. O Tatarkovi je známe, ako na svojich textoch pracoval, prepracúval ich, dokonca aj po ich vydaní. V tomto prípade ide o zaznamenávanie prúdu myšlienok, reflexií a spomienok bez akýchkoľvek korektúr, ide jednoducho o písanie autorom pomenované ako „písačky“. V tomto písaní sa neuplatňuje nijaká hierarchia, ide skutočne o denník, v ktorom sa prejavuje predovšetkým asociatívnosť a nálada pisateľa. Ťažko sa dá hovoriť o umeleckej hodnote tohto písania, až na ojedinelé spomenuté výnimky. Ide o literárny dokument. Napriek veľkej úprimnosti tohto textu, jeho zaujímavosti, sme pri čítaní neraz svedkami prevahy onoho *homo demens*. Pri istej príležitosti som Tatarku nazval fanatikom lásky. Pisateľ písacieho zaznamenáva tento fanatizmus v jeho jednostrannej podobe. Viem, že sa dopúšťam chyby, keď od Tatarku v písáčkách žiadam, aby bol vo vzťahu k láske Tatarkom z Prútených kresiel. Mal by som totiž interpretovať to, čo je napísané, a nie žiadať niečo, čo tam nie je. Obmedzím sa teda iba na konštatovanie, že spomenutá depresia onoho dvadsaťročia sa prejavila na Tatarkovi tak, že ho zahnila do úzkeho sveta, v ktorom aj láska nadobudla deprimujúcu podobu.

Pavel Vilikovský vo svojom laudácii pri preberaní Ceny Dominika Tatarku okrem iného napísal: „Niežeby sa Tatar-

ka vo svojich postojoch nikdy nemýlil, ale v dnešných časoch, keď sa k svojim omylom nikto nehlási, treba povedať, že sa mýlil úprimne, celým srdcom a čitateľne, takže nie sme v pokušení jeho omyly opakovať.“ Čo si o tom myslíte?

Hamada: Áno, Tatarka sa mýlil a v čase, keď napísal Radostník a Družné letá, sa strašne mýlil, ale mýlil sa úprimne, ako hovorí P. Vilikovský. O tom som sa už zmienil, keď som povedal, že v tom čase nadobudol u Tatarku prevahu *homo demens*, ktorý takmer úplne umlčal *homo sapiens*, človeka vládnuceho kritickým intelektom.

Hrúz: Aj Paľo patrí ku generácii, ktorá skôr než Prvý a druhý úder či Radostník čítala Julesa Verna. Odpoveď inžiniera Smitha kapitánovi Nemovi: „Vaša mýlka je jednou z tých, ktoré nevylučujú obdiv, a vaše meno sa nemusí obávať súdu dejín. História má rada aj hrdinské omyly, hoci odsudzuje ich následky,“ ho asi skôr chytila za srdce ako mňa – ja som veľmi dlho upieral Tatarkovi právo na omyl; bol v mojich očiach v jednom vreci s ostatnými režimistickými literátmi, aj dnes sa ťažko zbavujem výhrad.

Marenčin: Nemyslím, že by sa človek mohol mýliť dvojakým spôsobom, úprimne alebo neúprimne – to druhé by som nazval radšej predstieraním omylu, čiže klamstvom. Podľa mňa sa Tatarka nemýlil pokiaľ ide o jeho presvedčenie, názory, ku ktorým sa hlásil a ideály, ktoré vyznával. On predsa neveril v nejaké štátne zriadenie, ani v mocenské orgány či inštitúcie, jeho ideálmi neboli KSS, ani stranícki funkcionári, ani Stalin, ani Gottwald, ani ostatní bacilkovia, ale – nech to znie hocako pateticky, musím povedať, že veril v človeka, v ľudskosť, v ľudstvo, vo všemohúcnosť túžby a lásky, v schopnosť človeka svoje túžby aj uskuotočniť a láskou prebudiť a rozvinúť nielen svoje vlastné tvorivé schopnosti, ale inšpirovať aj druhých a v konečnom dôsledku zmeniť seba samého aj svet. A v tom sa nemýlil, ani túto svoju vieru nikdy nespochybnil. Jediným jeho omylom, ku ktorému sa aj priznal, boli ľudia, ktorým dôveroval, lebo si myslel, že zmysľajú rovnako ako on, a oni zlyhali.

Valér Mikula vo svojom kritickom článku Tatarka ako démon pátosu z roku 1996 píše o „Tatarkovom eklektizme“, ktorý mu pripomína „to tvr-

**dohlavé vizionárstvo našich roman-
tikov na troskách nádejí, akúsi rituali-
zovanú bezmocnosť. Tatarkov model je
plný zábavných anachronizmov, no on
ho vidí ako vznešený archaizmus.
Pozná totiž, naučil sa (život ho naučil,
do povahy mu vstúpil) spôsob, ako
nevidieť rozbiehavosť, rozštiepenosť
sveta – nahradiť iróniu pátosom.”
Prečo v mladšej, nerebelujúcej ge-
nerácii evokuje Tatarka a jeho vní-
manie sveta, jeho často aj mylné pos-
toje práve pátos? Existuje vôbec väčšie
odsúdenie spisovateľa ako nazvať ho
„démonom pátosu“?**

Hamada: K tomu, čo napísal Valér Mikula, chcem iba podotknúť, že Tatarka poznal aj iróniu, aj sebaíroniu, keď seba ako spisovateľa nazval „Iacným Jožkom s ideami“. Nevie, prečo by mal byť pátos spisovateľa jednoznačne odsúdeniahodný. Napríklad Šalda charakterizoval svoju kritiku ako kritiku pátosom a inšpiráciou. Nie je pátos ako pátos.

Kadlečík: Nenávisť k pátosu súvisí so všeobecnou nenávisťou k vznešenému. Vznešené, sakrálné totiž môže poukázať na našu úbohosť a pripomenúť, že nie sme až takí super-ultra-top-skvelí – povedané rečou reklamy.

Hrúz: Je to mužský odsudok, v ženských očiach skôr predsudok. Nenatrafil som doteraz na ženu, ktorej by na Tarkovi prekážala práve starosvetsky vznešená zverbalizovanosť textov. Dominik vedel ako jeden z mála slovenských spisovateľov načúvať s porozumením druhému pohlaviu – a vedel, ako písať, aby si ho získal. Nakukol som so zahanbením do niekoľkých jeho dôverných listov, aby som sa ubezpečil, že sa štýlovo vôbec nelíšia od umeleckých textov. Vedel veľmi dobre, že žena uverí len tomu, čo sa povie a opakovane vysloví; je to státisícročia zapísané v jej genóme a zrejme aj v dôsledku toho dokázal niekdajší humanoid prežiť v nebezpečnej savane. Tento intuitívny poznatok barbarsky chápu a zneužívajú americkí tvorcovia, ozýva sa v nekonečných replikách typu „darling“, „milujem ťa“, „si v poriadku?“ Významná zámlka, nejednoznačnosť či podtext ženu nikdy úplne neuspokojí, čo sa Dominik nemusel učiť, túto schopnosť vcítiť sa mal vrodenu. Ak sa teda rozčulujeme nad jeho „vozvýchšenou“ uvravenosťou, nemali by sme zabúdať na silnejšiu polovičku ľudstava...Tvár informácie je relatívna.

Marenčin: Valér Mikula podľa mňa veľmi presne vystihol jednu zo základných črt Tatarkovej osobnosti – jeho ducha, jeho myslenia i charakteru – keď ho s patričnou ironickou nadsádzkou označil ako umelca, posadnutého „démonom pátosu“.

Áno, Dominik Tatarka bol skutočne patetický, aj eklektický, utopický aj romantický, aj brikoloval, majstroval, aj „eklekticky spájal prvky rozličnej historickej proveniencie“... atď... No a čo? – povedal by som. Mení to niečo na základnej hodnote jeho diela? Možno azda označiť toto všetko za nedostatky len preto, lebo sa to vymyká z istej umenovednej šablóny? Nie je chyba skôr v našom prijímači? Či nie sú všetky spomínané „nedostatky“ atribútmi, ba rovno stavebnými zložkami moderného umenia?

Argumentmi, ktorými Valér Mikula spochybňuje, ba rovno neguje niektoré stránky Tatarkovho diela, mohli by sme predsa exkomunikovať, vyradiť zo súčasného umenia nielen Tarku, ale takmer všetko, čo závažná duchom dvadsiateho storočia, od Apollinaira (ktorého mimochodom označil Duhamel už pred deväťdesiatimi rokmi za starinára a brikoléra), až po Picassa alebo hoc aj kolážistov, asamblážistov a podobných brikolérov, nehovoriac o Lautréamontovi a o jeho bizarnom stretnutí dáždika so šijacím strojom na operačnom stole...

Rovnako protirečivé a ambivalentné sú aj ostatné Mikulove tvrdenia a náznaky. Áno, tí čo Tarku mali radi a hlásili sa k jeho dielu, sú skutočne (do istej miery) „pokračovateľmi našej romanticko-heroickej, vznešeno-patetickej koncepcie čelenia a skrytými opovrhovateľmi skeptickej, postmodernej koncepcie subverzie“, ale opäť dodávam: – No a? Je azda „postmoderná skepsa a jej skeptická, postmoderná koncepcia subverzie“ pre duchovný život súčasného človeka potrebnější alebo predstavuje na nejakej pomyslenej stupnici duchovných hodnôt niečo vyššie, nejaký vyšší vývinový stupeň ako romanticko-heroická, hoc aj „jánošíkovská“ revolta? Je azda triezvy, nepatetický pragmatizmus, upriamený na ukájanie bezprostredných, najmä materiálnych potrieb človeka jeho mysleniu a číneniu bližší ako utopické vizionárstvo?

Myslím, že žiť v otrávenej atmosfére postmoderného sveta nie je med lífať, zato neverím, že by to Tatarka nebol zvládol: jeho úvahy o kultúre a obcovaní a o Obci božej a napokon aj jeho Písačky dokazujú, že to nielen zvládol, ale dokázal sa aj ubrániť onej korózií citu, ktorá je vari najväčšou hrozbou pre duchovný život postmoderného človeka.

Ivan Marton

Dominika Tatarku som osobne spoznal na pôde Filozofickej fakulty UK v decembri 1967, kam prišiel na neformálnu besedu so študentmi. Fascinoval ma na tomto stretnutí prenáramne: bolo to v predvečer vážnych spoločenských a politických zmien v našej zemi, atmosféra v akademickej posluchárni bola farchavá očakávaním, Tatarka sugestívne snoval svoje vízie o budúcom osude krajiny a rovnako sugestívne kládol nám, „mladej generácii“, znepokojujúce otázky. Mimochodom – záznam z tejto diskusie vo forme rozhovoru spísal Martin Bútora a uverejnil v najbližšom čísle študentského časopisu *Echo* – je to dodnes veľmi pútavé čítanie, popri povestnom Liehmovom rozhovore so spisovateľom načiera azda najhlbšie do tatarkovského sveta... Bezprostredne potom už nasledovala Pražská jar a po nej dlhé obdobie neslobody, ktoré Dominik poznával až existenciálne ťaživo. Jeho postoj v období normalizácie nebol len gestom protestujúceho intelektuála: bol to principiálny, substanciálny, hlboký a bytostný nesúhlas, bez vyjednávania a kompromisov s mocou, takrečeno nesúhlas *an sich*. Tých zopár stretnutí, ktoré som s ním v onom dusnom období v prítomnosti najbližších priateľov absolvoval, sa nieslo v znamení rozhovorov o limitoch vnútornej slobody človeka. Tatarka nebol nikdy rozprávačom príbehu, jeho spomínanie najčastejšie nemalo pointu či zavŕšenie, no dikcia, intonácia a spád jeho slovného prejavu pôsobili na ľudí priam zázračne. Spomínam si na jeho úvahu o potrebe znovuzavedenia vokatív do slovenského jazyka: k téme sa približoval, ohmatával ju z rôznych strán, poťažkával, zavrhol, opäť podchytil a hoci hľadal slová či vhodné výrazy, prúd jeho reči nikdy nestrácal súvislosť a vôbec nepôsobil vajatavo, ba práve naopak – jeho nástojčivosť, áno nástojčivosť a nie pátos, je to, čo dokázalo poslucháčov najväčšmi uhranúť.

Napokon, to všetko sa premietlo i do jeho literárneho a esejistického prejavu – vôbec si spolu s Valérom Mikulom nemyslím, že „čítať Tatarku-prozaika nie je veľmi pútavým podujatím“. Iste, niektoré z jeho úvah pôsobia dnes archaicky, mnoho z nich odvíja čas a miestami sa tam objavajú, napodiv, i floskule... Pre mňa však Dominik Tatarka ostáva predovšetkým autorom *Prútených kresiel* – najkrajšej ľúbostnej novely akú som dosiaľ držal v rukách. A uvedomil som si to len nedávno.

Pýtate sa, či je o Tatarkovu tvorbu medzi verejnou ešte záujem a či by ho film alebo divadelná hra či literárne dielo nedokázali prinavrátiť... Už

samotná Mikulova úvaha s názvom *Tatarka alebo démon pátosu* z roku 1996 ako brilantný pokus o demýtizáciu spisovateľa je prejavom takéhoto záujmu... A divadelná hra? Pred niekoľkými rokmi k prozaikovej nedožitej osemdesiatke banskobystrického Divadla na rázcestí pripravilo pásmo Mariána Pecku o živote Dominika Tatarku s názvom *Dojímate ma veľmi...* Mladí herci a Ján Kožuch v úlohe Dominika boli presvedčiví. Mal som z toho veľký pôžitok.

Jozef Bžoch ukončil jednu recenziu z roku 1996 týmito vetami: „Bolo by načase edične sa vrátiť k jeho dielu. Alebo sme už Tatarkov čas prepásli?“

Marenčin: Vrelo súhlasím s Jozefom Bžochom: áno, bolo by načase vrátiť sa k vydávaniu Tatarkovho diela. Ako zobraňovaných spisov! Nebude to nijaké lukratívne podujatie, to sa rozumie. Kultúra predsa nie je, nikdy nebola ani nebude zárobkovou činnosťou. Ale zato sa na ňu nedopláca – ako povedal klasik. Dopláca sa na nekultúrnosť!

Hamada: Áno, treba sa vrátiť edične k Tatarkovmu dielu. To pokladám za najdôležitejšie. Napríklad *Farská republika* patrí k jeho najlepším dielam.

Treba však vydať jej prvé vydanie. Ďalšie vydanie autor možno aj pod tlakom redaktora deformoval. Prvé vydanie vyšlo v čase, keď ho kritika čítala cez hrubé ideologické okuliare. Až teraz by sa dočkalo neapriórneho prečítania.

Hrúz: Ja som ho ako autora takmer prepásol. Nielen románové fikcie, ale ani satiry či eseje sa mi nezdali prínosom. S rezervou som bral na milosť *Pannu zázračnicu*, Tatarka sa mi zdal podobným súbežcom s nadrealistami ako o generáciu neskôr Mitana s Osamelými. Ale to bolo všetko. Po *Navrávačkách*, ktoré konečne naznačili jeho spisovateľský potenciál, vravievam, že najlepšie z jeho diela je to, čo nenapísal. Možno je to len synovská vzbura voči literárnym otcovi, ale ako vravím, prídu aj vnuci a ich postoj bude menej neľútostný.

Kadlečík: Mŕtvi sa ozýv iba tým, čo si to zaslúžia, ktorí sú toho hodni a pripravení. A signály, znamenia a odkazy od zomretých sú nejednoznačné, tajomné a zložité, aby im neporozumel každý hektický hlupák. Na Tatarku si ešte počkáme. Až dozrieme.

Vladimír Petrík

S Dominikom Tatarkom sme si neboli blízki; týmto tvrdením reagujem na jednu vetu vašej prvej otázky. Bol medzi nami veľký vekový rozdiel. A potom – on bol známy tvorca, ja v podstate recenzent. O jeho knihách som nepísal. Musím však povedať, že román Farská republika – čítal som ho ešte predtým, ako som autora poznal – urobil na mňa obrovský dojem. Ani nie tým, čo Tatarka v ňom hovoril, skôr tým, ako to hovoril. Zažil som obdobie slovenského štátu i jeho atmosféru. Tatarka ju vystihol presne a neobyčajne suggestívne. To, čo napísal potom v päťdesiatych rokoch, ma skôr odrádzalo, než priťahovalo. Znovu sa „našiel“ až v Rozhovoroch bez konca a v Prútených kreslách. Ale – nechcem hovoriť o jeho tvorbe, vás zaujíma osobnosť. Nevieť však, či sa tieto dve veci dajú striktné oddeliť.

Osobne som Tatarku zažil ešte ako poslucháč FF UK v prvej polovici päťdesiatych rokov. Keďže sme sa zaujímali o literatúru, chodili sme do spisovateľského klubu na diskusie. A tie boli vtedy každú chvíľu. Dominik Tatarka tam tiež občas vystupoval a – nebol dobrý rečník (napr. Peter Karvaš hovoril vždy ako z knihy). Bolo však na ňom čosi fascinujúce. Asi to, ako sa vkladal do témy, o ktorej vrazil. Možno oná zadŕhavosť vyplynula práve z bytostného zaujatia, s akým hovoril a presviedčal nás o svojej pravde.

Začiatkom sedemdesiatych rokov som uverejnil v Slovenských pohľadoch na tri pokračovania rozsiahlejšiu stať o literatúre päťdesiatych rokov, či skôr o „uvažovaní“ o literatúre. Dost' ironicky som sa vyjadroval o fatálne zjednodušených názoroch na literárne dielo – a takto sa vtedy prezentovali takmer všetci autori. Medzi iným som odmietol tzv. výrobný román, ktorý bol čírym produktom tohto vulgárneho uvažovania. Prítom som citoval Tatarokov výrok, ktorým tento podivný žáner bránil, mysliac vari aj na niektoré svoje romány. Až po roku 1989 som sa dozvedel, že sa ho môj názor dotkol. Napísal odpoveď, ktorú však do Slovenských pohľadov nikdy neposlal. Spomínam to len preto, lebo až potom, ako sa mi odpoveď dostala do rúk, som si uvedomil Tatarokovu citlivosť (precitlivenosť?) na vlastnú tvorbu. Vyplynula zrejme z toho, že sa do tvorby vkladal celý, že nechcel iba napíňať dobový kánon. Chcel sa poctivo prehrýzť k nejakému novému pohľadu na skutočnosť. V polemike so mnou nebránil len svoju koncepciu, ale najmä sám seba, svoj prozaický naturel. Možno, myslím, konštatovať, že bez ohľadu na rozpornosť Tatarokovej tvorby a názorov na tvorbu, bola v ňom zvláštna opravdivosť, ktorá spočívala kdesi mimo jeho názorovej sféry (nemuseli sme s ňou súhlasiť) a napokon aj mimo jeho literárneho diela (ktoré sa

nám nemuselo vždy páčiť). Táto opravdivosť ako vnútorná danosť nedávala síce silu jeho argumentom, ani nepridávala na kvalite jeho tvorbe, no sama pôsobila ako sila, vyžarovala z neho, bola potenciou, ktorú musel každý zaregistrovať. Stačilo, aby začal hovoriť a bolo jasné, že je to človek s nemalou charizmou. Jeho príťažlivosť pre ženy, podľa mňa, nespočívala len v jeho mužnom vzhľade (prítom nebol uhladený a vlastne ani moc príjemný), ale – aspoň si to myslím – najmä v pravdivosti jeho vnútra, ktorú ženy okamžite vycítili.

Kedyśi, v čase keď už nesmel publikovať a keď dávala naňho pozor bezpečnosť, som ho stretol na Poštovej ulici pri Kamziku. Stál tam s nejakým mužom (predstavil sa mi ako Ladižinský – spomenul som si, že nejakého Ladižinského hľadala krátko predtým polícia). Po chvíli sme sa odobrali do blízkeho baru Orient a presedeli sme tam 2–3 hodiny hovoriac o všetkom možnom. Tak som dal Tatarokovi obligátnu, hoci hlúpu otázku, na čom pracuje. Povedal mi, že ho momentálne zaujíma intímny vzťah dvoch ľudí, muža a ženy. Zamýšľa sa nad tým, čo tento vzťah s nimi urobí. Priznám sa, že som mu celkom nerozumel, ale pripomenulo mi to jeho poslednú legálne publikovanú prácu v Slovenských pohľadoch: Jeho príbeh je dakovaním. Vyšla roku 1970, teda už po okupácii a dost' rozčúliła Alexandra Matušku, ktorý poznamenal, že písať o intimitách, keď sa rúcajú dejiny... skrátka, nevedel to pochopiť. Zrejme si myslel, že keď sa Tatarka v auguste 1968 tak nebojácne občiansky angažoval, poznačí to aj jeho literatúru. Veľa sa mi z Tatarokovho úsilia skúmať intímny vzťah medzi mužom a ženou objasnilo, keď som si neskôr prečítal jeho Písacky. Táto záverečná časť tvorby sa na prvý pohľad kardinálne líši od predošlých, zdá sa mi však, že k tejto téme smeroval zákonite. Vždy ho zaujímal človek a jeho pomer k inému človekovi; mrzelo ho, že človek je tomu druhému často „vzdialenejší ako hviezda“. V jednej etape vývinu videl tento problém ako problém spoločenský, no všetko v ňom smerovalo k existenciálnemu zavŕšeniu. Jeho zbraňou sa stala láska vo všetkých podobách. Len odkrytý, nahý človek je opravdivým človekom.

Vydávanie Tatarokovho diela na Slovensku je osobitná kapitola. A nie je to kapitola veľmi radostná. Roku 1991 vyšiel Démon súhlasu ako siedmy zväzok (a zároveň jediný realizovaný) Tatarokových Vybraných spisov. Edičný návrh pripravil Milan Hamada veľmi premyslene. Malo vyjsť 21 stručných zväzkov, kde bolo všetko, čo zostalo z Tatarku živé. Žiaľ, zostalo len pri plánoch. Jestvuje čosi ako aktuálna hodnota knihy – aktualizuje ju doba – tá však netrvá večne. Ak sa prepasie vhodný čas, záujem pomíne. A to sa, myslím stalo, aj s Dominikom Tatarkom.